

El primer art català a l'exili

Al març de 1939, la Galeria Vivant de Perpinyà acollia la primera exposició d'art català a l'exili. Carles Fontserè i Antoni Clavé, amb una sèrie de dibuixos, la protagonitzaren. Josep Víctor Gay ho recorda en l'article finalista del III Premi de Reportatge EL TEMPS.

Finals de juny de 1940, a Viller-en-Argonne, a l'est de la regió de París. Milers de civils francesos tracten de fer escàpol. L'avenç de l'exèrcit alemany sembla que no es pot deturar. En aquella filera, alguns soldats desproveïts d'armes, oficials que s'han arrancat insígnies i galons. La vila crema. En una cruïlla un oficial francès tracta, sense esperança, d'organitzar un focus de resistència. Els seus soldats inquiets voldrien tornar a casa. La guerra, la saben perduda. Una de les anomenades "Companyies de Treballadors" baixa de la teòrica línia de front. Ho fan en ordre, amb les eines a les mans. L'oficial francès s'adona que parlen en català. Els saluda en la seva llengua. El jove que porta el comandament dels treballadors, el mira; respon: "Ara us toca a vosaltres". L'oficial Pierre Vilar abaixa el cap i retorna a la seva inútil posició.

Aquells catalans havien fet un llarg camí des del seu país. Molts eren lluny de casa feia més de quatre anys. Altres eren de l'anomenada "lleua del biberó". Alguns amb vivències dramàtiques que els des-

aconsellaven de tornar a l'Espanya del "Caudillo". Altres, els més decidits, volien seguir el combat contra el feixisme internacional. Molts, efectivament, no tornarien mai a Catalunya, ni a la del Nord ni al Principat. I, encara, d'altres esdevindrien catalans de Ceret, Cotlliure, Pra-

segle després, Jorge Semprún en recordar aquell tràgic hivern de 1938-1939.

És evident que, d'aquells esdeveniments, en tenim tota mena de testimonis històrics i documentals

que assenyalen l'abisme que hi havia entre aquella acollida "oficial" i els sentiments dels catalans del nord. Possiblement, per la posteritat resta més aquella reacció de les autoritats que no pas el sentiment autèntic de la ciutadania.

Terra d'acollida. En aquella immensa allau humana que es projectà sobre la Catalunya Nord hi havia de tot: pagesos, paletes, manobres, soldats i milicians, metges, vells, dones i criatures i també intel·lectuals i artistes o poetes. Antonio Machado, professor de francès, va trepitjar la República Francesa en una nit fosca, pel coll de Portbou, mentre la seva mare malalta per morir, ho feia a braç d'un altre literat. Si l'exili és dur per tothom, pels esperits sensibles significa

deixar enrere quelcom més encara. S'ha escrit també, de tot i força, sobre l'acollida que els catalans del Nord van donar als refugiats de la retirada. Certament el problema que va suposar per al modest departament dels Pirineus Orientals

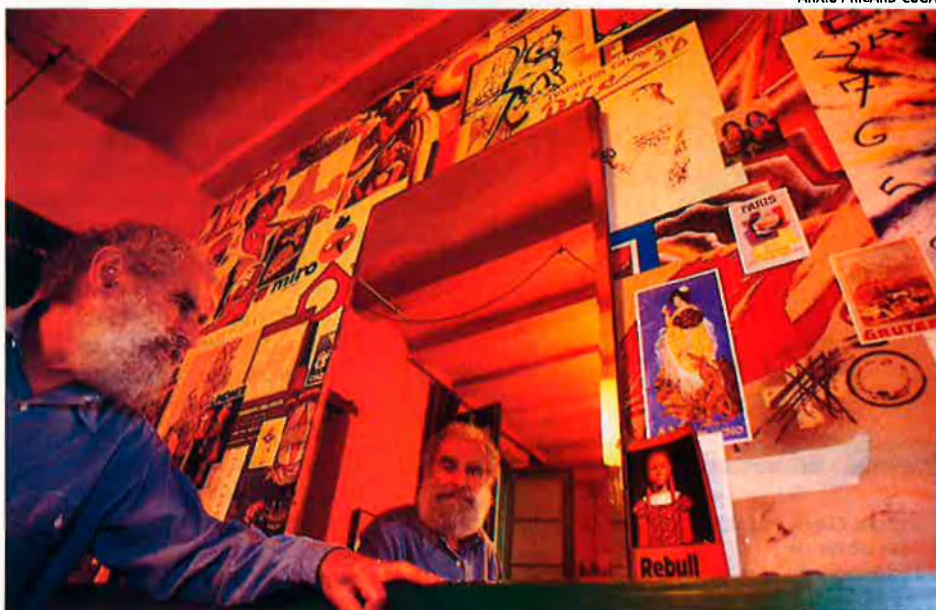
da de Conflent, Canet, el Voló, la Manera... de platges i boscos on va començar el seu exili. "El banal maridatge del blau del cel i la grogor de la sorra de la platja va ser brutalment alterat per la cruel presència dels filats", escriurà, mig

rebre, en pocs dies, centenars i milers de persones mancades quasi de tot, va ser greu, molt greu. Les autoritats franceses van ser dures: es van mobilitzar els soldats del 24 Regiment de Tiradors Senegalesos de guarnició a Perpinyà i hi van enviar tots els guàrdies mòbils possibles. Es feia una selecció: els homes combatents, a les platges desolades, esdevingudes camps de concentració. Uns camps mancats també de tot, com la gent que acollien. No hi havia el sostre més elemental, ni serveis, ni sanitaris. Res de res. Aquesta va ser la realitat que ofería França, terra d'acollida.

Però, quina va ser la veritable acollida del catalans del Nord? Sentim alguns testimonis: "Vaig quedar avergonyit com mai", escriu Lluçette Pla Justafre, mestra al Portús i que esdevindria alcaldessa d'Illa del Tet i consellera general. L'arquitecte de Perpinyà Cebrià Lloansí recorda que mentre ajudava els refugiats ja li deien allò: "ben aviat serà el vostre torn". El pintor Martí Vives, ajudà a sortir dels camps artistes i amics del sud.

I un altre testimoni ens porta al fil de la nostra història: el de Carles Fontserè, que en el primer volum de les seves *Memòries*, en explicar el seu pas per la frontera i com va ser "acollit" pels gendarmes, diu: "va sobtar-me, però desagradablement, la seva arrogància i manca de generositat", en contrast amb la resposta de la ciutadania: "Per contra, els habitants de les Illes havien parat unes taules en un camp ras amb una gran quantitat de geres de llet fresca i flairosos pans de pagès per repartir entre els afamats que anessin arribant. Tothom, en més o menys grau, va fer honor de la cordialitat d'aquells catalans de França".

Un artista de 22 anys. "Tres dies més tard les forces navarreses entren a Figueres, el dia 9 arriben a la frontera del Portús, i l'endemà la guerra a Catalunya s'ha acabat. El pròxim mes de març, compliré 23 anys". Aquest és el final del llibre de Fontserè. L'autor viu d'ençà de 1973 en un espai únic, a Can Tista, en un tossal de Porqueres, des del qual albira els cims emblemàtics

d'aquesta part del país: el Canigó, la Mare de Déu del Mont, el Montseny... i als seus peus, l'estany de Banyoles. Però no som amb en Carles i la Terry per gaudir de la natura. Tractarem de saber els detalls de la que creiem que va ser la

"Molta gent, bons amics, eren amb nosaltres, fent-nos costat. Va ser molt bonic", explica de l'exposició Carles Fontserè.

primera exposició d'art català a l'exili. Es va fer mentre la guerra agonitzava a la península i els núbols del conflicte total s'enfocaven a l'entorn de Polònia.

"Vaig creuar la frontera a peu des de la Vajol, pel Coll de Lli, amb Jaume Miravittles i el mateix president Companys, amb tots els consellers de la Generalitat", explica Fontserè. "Vaig seguir amb ells fins que, ja a Perpinyà, els gendarmes es van adonar que jo no era pas important. Vaig quedar internat al camp de concentració dels

Haras, a la mateixa ciutat. Malgrat ser un camp de trànsit on es feia la tria del personal, uns anaven a parar a les platges, d'altres amb més sort a l'hospital o fins i tot eren acollits per alguna família. Hi havia bons catalans al Nord, bones persones que ens van ajudar, que van donar la cara per nosaltres. D'altra manera no s'explica que a primers de març poguéssim inaugurar una exposició que compartia amb l'Antoni Clavé, a la Galeria Vivant del mateix centre de Perpinyà. Molta gent, bons amics, avui malauradament desapareguts, eren amb nosaltres, fent-nos costat. Va ser molt bonic."

A *L'Independant* de l'època que, com ara mateix, és l'únic diari a la Catalunya Nord, efectivament, hi trobem la següent informació, a dues columnes: "A la Galeria Vivant. Scènes vécues de l'exode espagnol per deux grands artistes: Antoine Clavé et Charles Fontserè". Cal assenyalar l'afrancesament dels noms dels artistes. "Era normal —reconeix Carles Fontserè—, el francès era considerada 'la llengua'. El català era, oficialment, ignorat. Una parla de pagès, de poble, no pas del poble. Els nostres amics, els que ens van fer sortir del camp de concentració, també havien fet gestions amb la premsa per projectar la nostra obra. Per aquest motiu ens qualifiquen de 'grans artistes'. Personal-

Carles Fontserè té un bon record de la Catalunya Nord: "Hi havia bons catalans, al Nord, bones persones que ens van ajudar, que van donar la cara per nosaltres. D'altra manera no s'explica que a primers de març poguéssim inaugurar l'exposició que compartia amb l'Antoni Clavé."

Antoni Clavé.
Les obres de l'exposició de la Galeria Vivant eren dibuixos, per manca de més mitjans.

ment, només era un jove artista.”

Primera exposició a l'exili.

“Els records d'Espanya fets per Fontserè són brillants, plens d'optimisme”, escriu el diari. Sapiguem com eren les obres d'aquesta exposició dels exiliats. “Eren dibuixos, no teníem altres mitjans—recorda Fontserè—. Els vam fer en pocs dies. Per la meua part, alguns els havia començat al camp. Penso que en Clavé també. El suport era senzill. No sempre teníem paper de qualitat. I pensar que França produeix el paper Canson, considerat aleshores, i ara també, el millor del món. Els marcs també eren austers. Els havíem encarregat i ens els van haver de fiar”.

Quatre dies després, tot seguint el diari, hi veiem una nota més modesta, a una columna: “Clavé et Monseré (sic), deux maitres du crayon, a la Galeria Vivant”. El comentari és positiu: “Si la guerra

d'Espanya ens ha presentat tota la seva brutícia, alguns artistes d'aquest infortunat país no han volgut pas que la bellesa s'enterrí entre les runes. Han seguit el seu objectiu, malgrat el dol i la tristesa de l'exili”. Si hem recollit aquest paràgraf, és pel seu darrer mot: “exili”.

Caldria saber si els grans i joves artistes d'aquell moment se sentien exiliats. “Suposo que sí—respon el pintor—. De fet, érem més joves que artistes. En certa manera, era com una gran aventura. Un joc, arriscat, però joc. Possiblement per aquest sentiment personal, en el meu cas, els dibuixos que vaig fer, i que es van vendre, eren positius, no pas relacionats amb la guerra, amb els camps o l'exili. ‘Catalunya’, ‘Sardana’, algun paisatge. Les figures no eren diferents de les que encara faig.”

L'exposició de la Galeria Vivant va ser la primera d'uns artistes catalans a l'exili. Eren conscients d'aquest esdeveniment? “No puc respondre per l'Antoni. Per la meua part no oblidaré mai aquesta oportunitat que ens van oferir a la Catalunya Nord. Els esdeveniments d'aquell hivern varen ser durs, punyents per a molts catalans. Havíem cregut que França ens acolliria com ho havia fet en el decurs de la seva història. La decepció va ser general. Especialment els catalans esperàvem un altre tracte. La perspectiva del temps ens permet valorar millor l'abast de la situació. Però, esperàvem una altra cosa. Si ens adonàvem que la nostra era la primera exposició de

l'art català a l'exili, la veritat és que per mi el més important era guanyar algun franc i evitar de tornar al camp. En alguna mesura ho vaig aconseguir. Mercès als contactes fets en el decurs de la mostra em va sortir una feina més estable: fer un mural i els decorats per *La Revus des Tretaux* i setmanalment decorava el saló principal del Casino de Canet Plage per les seves nits de gala. Era sorprenent. Aquell Casino era un far de llum i de luxe a pocs metres de la foscor dels camps on malvivien i morien milers d'exiliats. Uns mesos després, ja havia esclatat la Guerra Mundial, vaig tornar al camp de Sant Cebrià, però en vaig fugir vers París, sense papers... però aquesta ja és una altra història. Anys després, em vaig casar amb la Terry a París. Vam escollir la Catalunya Nord com a destinació del nostre viatge de noces. Volia ensenyar a la meua dona aquells escenaris. Les platges de la vergonya, la galeria de Perpinyà, el Casino de Canet Plage. També vam anar a Prada. Fins a la ratlla de la frontera. No la vam creuar. De fet, tot semblava llunyà, oblidat, però penso que per més urbanitzacions que es facin a Argelers o a Sant Cebrià, al Barcarès, per mi sempre serà l'espai on hi havia els camps on ens va ficar aquell hivern. I Perpinyà, la ciutat que ens va oferir l'oportunitat de fer la primera exposició de l'exili de l'art català”.

Josep Víctor Gay

Borja Papa

Joan F. Mira

Amb *Borja Papa*, Mira ha creat una combinació de literatura i de “gran història” que segurament no té precedents en les lletres catalanes.

PREMI NACIONAL DE LA CRÍTICA

Editorial 3i4
“Narratives 3 i 4”, 51

Espècies perdudes

Vicent Josep Escartí

Espècies perdudes parteix d'un dietari fictici que, pels anys 1763 i 1764, hauria redactat a Xàtiva un noble xipriota, don Arcàngel de Sant Esteve, cristià, francòfon i ministre de la seua illa.

PREMI DE NARRATIVA ANDRÒMINA, PREMIS OCTUBRE 1996

Editorial 3i4
“Narratives 3 i 4”, 56

La mirada de Nicodemus

Vicent Usó i Mezquita

Roma, 1563. Cesare da Castel, mestre d'obres de la catedral de San Pietro i l'home de confiança de Michelangelo Buonarroti, és assassinat en circumstàncies estranyes.

PREMI DE NARRATIVA BREU ANTONI BRU, CIUTAT D'ELX 1995

Editorial 3i4
“Narratives 3 i 4”, 52